

**UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU” ARAD
ȘCOALA DOCTORALĂ INTERDISCIPLINARĂ
DOMENIUL DE DOCTORAT TEOLOGIE
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ „ILARION V.
FELEA”**

**REZUMATUL
TEZEI DE DOCTORAT**

**ASPECTE ESHATOLOGICE FUNDAMENTALE ÎN
ICONOGRAFIA ORTODOXĂ**

Coordonator științific:

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan

Doctorand:

Săplăcan Sorin Gheorghe

ARAD

2024

CUPRINS

Introducere	4
1. Motivația alegerii temei.....	4
2. Stadiului actual al cercetării.....	5
3. Metodologia de cercetare folosită.....	11
4. Obiectivele generale ale lucrării	12
5. Structura lucrării	13
I. Premisele teologice ale icoanei	22
1.1 Noțiunea, fundamentul, sensul și legitimitatea icoanei.....	24
1.2 Originea și dezvoltarea icoanei. Aspecte istorice.....	36
1.3 Temeiurile icoanei din perspectivă biblică.....	68
1.4 Temeiurile icoanei din perspectivă patristică.....	73
1.5.1 Sfântul Ioan Damaschin.....	76
1.5.2. Sfântul Nichifor al Constantinopolului.....	81
1.5.3. Sfântul Teodor Studitul.....	84
1.5 Chipul dincolo de cuvinte și imagini	86
1.6 Concluzii	91
II. Dimensiunea eshatologică în icoanele ortodoxe ale Mântuitorului, Maicii Domnului și Sfinților	94
2.1 Sensul și semnificația eshatologică a icoanei.....	100
2.2 Problema morții și prezența ei în iconografie	110
2.2.1 Păcatul strămoșesc, prima cauză a morții	113
2.2.2 Moartea și minunile învierii săvârșite de Mântuitorul....	116

2.2.3	Sensul eshatologic al icoanelor Răstignirea Domnului, Coborârea de pe Cruce și Punerea în mormânt.....	118
2.2.4	Învierea Mântuitorului – biruință a morții	125
2.2.5	Adormirea Maicii Domnului – ridicarea sufletului la Rai	127
2.2.6	Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul – chipul sfințeniei cale a îndumnezeirii	130
2.3	Judecata particulară și starea sufletelor după moarte	134
2.3.1	Nașterea Domnului scară spre Rai.....	138
2.3.2	Întâmpinarea Domnului ca întâmpinare a omului în Cer	147
2.3.3	Botezul Domnului punte spre Rai.....	151
2.3.4	Icoana scării raiului imagine a urcușului în Împărăție....	158
2.3.5	Pilda bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr	161
2.4	Judecata universală - fereastră spre viața veșnică	166
2.4.1	Tăierea Împrejur a Domnului ziua a opta a Împărăției ...	169
2.4.2	Schimbarea la Față – Lumină, Parusie și Împărăție.....	171
2.4.3	Intrarea Domnului în Ierusalim - intrarea omului în Împărăție	177
2.4.4	Crucea Domnului dreptarul judecății.....	180
2.4.5	Învierea Domnului și învierea omului	182
2.4.6	Înălțarea Domnului urcarea omului în Împărăție.....	185
2.4.7	Pogorârea Sfântului Duh anticipare și prezență a Împărăției lui Dumnezeu în lume	189
2.4.8	Icoana Judecății de apoi.....	196
2.5	Hristos Pantocrator - Atotțiitorul și Judecătorul	201
2.6	Concluzii	204

III. Mesajul icoanei ca vedere eshatologică în societatea imaginilor	207
.....	207
3.1 Probleme contemporane în pictarea și cinstirea icoanelor ...	208
3.1.1 Icoana și arta picturală	210
3.1.2 Sfințirea icoanelor.....	217
3.2 Icoana și imaginile secularizate din timpurile noastre	220
3.2.1 Mirajul imaginilor trecătoare	222
3.2.2 Icoană și imagine – tipuri de imagini ale morții și posibile răspunsuri ale icoanelor	223
3.2.3 Este digitalizarea o consecință a îndepărtării de Dumnezeu?	230
3.2.4 De la real la virtual și realul virtualului în contextul eshatologiei creștine.....	233
3.2.5 Răspunsuri ale icoanei la provocările actuale.....	244
3.3 Concluzii	249
IV. Mesajul iconografiei bisericilor de lemn din județul Arad - vedere eshatologică în societatea imaginilor	252
4.1 Mesajul eshatologic al programului iconografic al bisericilor de lemn	254
4.2 Peretele Catapetesmei ca revelare duhovnicească a realităților eshatologice.....	258
4.3 Opera de mântuire premisă și cale de intrare în Împărăție...	261
4.4 Judecata de apoi împărtășire mai deplină de darurile Împărăției lui Dumnezeu	263
4.5 Concluzii	266
V. Concluzii finale	271
Bibliografie	277

REZUMAT

Prezenta teză de doctorat, intitulată Aspecte Eshatologice Fundamentale În Iconografia Ortodoxă este structurată în patru capitole care sunt precedate de o introducere.

Am ales tema eshatologiei reflectată în iconografia ortodoxă, pentru că are caracter interdisciplinar și pentru a pune în evidență învățătura dogmatică pe care o reflectă icoana din punct de vedere al sensului eshatologic al acesteia, indisolubil legat de hristologie ca fundament al ei, de antropologie și de eclesiologie, nedespărțită de cadrul liturgic unde își împlinește scopul, de partea estetică unde reliefează frumusețea Împărăției, de caracterul didactic unde plinește cunoașterea prin vedere și de istoricitate și artă unde își vedește vechimea și frumusețea materială.

Teologia icoanei datorită multitudinii de abordări, până în prezent, pare a fi un drum bătătorit care anevoios se mai poate studia fără a cădea într-o repetitivitate iritantă. Astfel că ne întrebăm: mai este posibil să se scrie ceva despre icoană? Sau cum să îndrăznim oare să ne apropiem de a scrie despre icoane când ne stau înaintea mărturie studiile părintelui Stăniloae? Este de găsit ceva ce nu a fost studiat legat de icoane sau sunt drumurile cercetării așa de cunoscute că nimeni nu se mai poate abate în altă direcție și nu se mai întrezărește o altă cărare neumblată? În noianul

acesta de scrieri ar mai fi loc de încă o repetare, poate sub o altă formă fie ea și originală, a ceea ce pare bine cunoscut pentru toți?

Dacă așa am pune întrebările atunci ar fi de prisos să mai scrie cineva ceva despre ceva legat de vreun subiect religios. Ori tocmai harul lui Dumnezeu și dinamismul Bisericii ne fac să căutăm și să descoperim alte noi văluri ale sensurilor și înțelesurilor deja dezvăluite păstrând neschimbată învățătura de credință.

Icoana cuprinde învățătura hristologică prin însăși posibilitatea pictării ei, cuprinde antropologia prin însăși imaginea ei, cuprinde învățătura eclesiologică prin însuși scopul ei și cuprinde eshatologia prin însăși finalitatea ei. Deși se știe bine că icoana este „fereastră către Cer”, „ușă deschisă către Împărăție”, totuși până în prezent s-a vorbit destul de puțin despre caracterul eshatologic al icoanei din punct de vedere dogmatic și al înțelesurilor pe care icoanele le dezvăluie.

Cercetarea eshatologiei reflectate în icoană în comparație cu cercetările în ce privește icoana în general cuprinde mai puține studii și lucrări. Dacă vorbim de studii în care este abordată tema eshatologiei și a icoanei puse în relație, fie tangențial, fie în unul sau mai multe capitole ale unor lucrări, sunt dedicate foarte puține lucrări, iar în întregime lucrări care analizează mai îndeaproape mesajul eshatologic raportat la iconografie am identificat doar una cu accente ale spațiului liturgic.

Ca metode de cercetare necesare vom folosi mai întâi metoda istorică pentru a desluși apariția și evoluția icoanei. Vom folosi metoda sintetică și analiza icoanelor urmărind descoperirea înțelesurilor eshatologice ale acestora, reflectate și în textele Sfintei Scripturi, ale Sfinților Părinți și în textele liturgice. Comparația va fi utilizată la evidențierea diferențelor între icoană și tabloul religios pentru evidențierea lipsei de sens eshatologic în reprezentarea religioasă estetică. Pe lângă metoda analitică și sintetică vom folosi abordarea problematică care urmărește să identifice în ce măsură dimensiunea eshatologică a icoanelor prezintă relevanță în contemporaneitate.

Scopul lucrării este de a identifica și de a exprima într-o formă cât mai clară, dimensiunea eshatologică a icoanelor ortodoxe în ce privește calea spre îndumnezeire a omului. Vom urmări să identificăm dacă și cum se exprimă învățătura de credință în icoane din punct de vedere eshatologic, împreună cu sensul hristologic, antropologic, eclesiologic și pnevmatologic. Pentru că s-a vorbit în parte despre aspectele eshatologice ale icoanei în general, vom încerca să dezvoltăm căutarea dimensiunii eshatologice și în particular așa cum reiese din icoane. De aceea vom structura cercetarea din punct de vedere al principiilor eshatologiei și al tematicii icoanelor studiate. Chiar dacă mesajul eshatologic se descoperă în toate icoanele vom accentua, în ce privește aspectele

eshatologiei, pe cele care sunt evident ca aparținând acelei categorii și în special vom încerca să identificăm și icoane unde mesajul nu este evident ca fiind eshatologic. Subliniem că nu ne propunem să tratăm exhaustiv întreaga tematică a iconologiei, ci cât mai mult, pentru o relevanță cât mai mare a concluziilor lucrării.

În Capitolul I Premisele teologice ale icoanei la început vom desluși înțelesul terminologiei în ce privește etimologia cuvântului icoană. Vom preciza noțiunea de icoană, felurile și închinarea care se dă ei începând cu definirea dată de Sfântul Ioan Damaschin și Sfântul Teodor Studitul, căutând nuanțe explicative la sfinții și teologii care au tratat despre aceasta în special la Părintele Dumitru Stăniloae.

Subcapitolul Noțiunea, fundamentul, sensul și legitimitatea icoanei subliniază fundamentul teologic și dogmatic al icoanei în tradiția ortodoxă, conform învățăturii Sfinților Părinți și a Sinodului VII Ecumenic. Părintele Stăniloae argumentează că reprezentarea icoanei nu este rezultatul imaginației artistice, ci are o bază reală în întruparea lui Hristos, care devine prototip vizibil. Canonul 6 al Sinodului VII Ecumenic afirmă că zugrăvirea icoanelor este rânduită canonic și respectă tradiția Bisericii. Paul Evdokimov distinge simbolurile autentice, care participă la realitatea transcendentă, de semnele și alegoriile fără prezență epifanică. Simbolul, explică părintele Stăniloae, indică o realitate

dincolo de el însuși, servind drept punte între lumea vizibilă și cea divină. Această înțelegere a simbolului susține funcția revelatoare și prezența reală a transcendenței în icoană, oferind o cunoaștere spirituală profundă și o comuniune cu divinul.

Subcapitolul 1.2 reliefează începuturile icoanei cu rădăcini în simbolurile catacombelor apoi se urmărește dezvoltarea icoanei bizantine, subliniind evenimentele istorice și teologice esențiale care au contribuit la evoluția acesteia. Icoana sacră a existat încă de la începutul creștinismului și a trecut prin trei etape: semne și simboluri, faza portretistică și imaginea propriu-zisă. Inițial, primii creștini s-au ferit să creeze imagini din cauza fricii de idolatrie și a influenței spiritualității iudaice. Totuși, tradiția pictării icoanelor a existat din vremea apostolică, iar reprezentările sfinte au devenit mai comune după edictul de la Milan al Sfântului Constantin, care a oferit libertate creștinismului. Capitolul discută și despre dificultățile întâmpinate în primele secole, precum persecuțiile și distrugerile iconoclaste, care au limitat numărul icoanelor păstrate. Constantinopolul devine un centru cultural și artistic deosebit de influent, atât în ce privește perioada iconoclastă cât și cea următoare până la căderea din 1453. În această perioadă, pictura bisericească îmbină principiile dogmatice cu cele cronologice. Cucerirea capitalei de către cruciați în 1204 a fost o lovitură grea, dar a fost

urmată de o renaștere artistică sub dinastia Paleologilor (1261-1453), cunoscută sub numele de „Renașterea Paleologilor.”

Această perioadă a fost marcată de dezvoltarea frescei și de cultivarea unui stil iconografic bogat și manierist, cu influențe elenistice și realiste. După cucerirea Constantinopolului de către turci în 1453, tradiția iconografică bizantină a supraviețuit în statele ortodoxe medievale, în special în Muntele Athos și Meteora.

În secolul XX, icoana bizantină a cunoscut o renaștere semnificativă în Europa, America și alte părți ale lumii, prin restaurarea vechilor icoane și creșterea interesului academic și teologic. Icoana ortodoxă a pătruns și în cultura occidentală, fiind prezentă în muzee și colecții particulare.

Astfel, subcapitolul evidențiază importanța teologică și culturală a icoanei bizantine, subliniind influența sa durabilă și semnificația sa profundă în tradiția ortodoxă.

Urmează în subcapitolul Temeiurile icoanei din perspectivă biblică o reliefare a premiselor teologice a icoanei, din punct de vedere al Sfintei Scripturi. Interdicția de a-L reprezenta pe Dumnezeu în Vechiul Testament era legată de vederea Lui indirectă și chemarea poporului Israel de a evita idolatria. Sfântul Ioan Damaschin explică faptul că Legea era o umbră a lucrurilor viitoare. Doar prin revelația lui Hristos din Noul Testament, imaginea adevărată a Împărăției Cerurilor s-a deschis.

În Noul Testament, revelația se manifestă prin toate simțurile, nu doar prin cuvânt. Sfântul Apostol Ioan subliniază că nevăzutul a devenit vizibil prin Hristos. Întruparea Fiului lui Dumnezeu a permis ca Dumnezeu să fie văzut și cunoscut prin simțuri.

Hristos a eliberat omenirea de idolatrie prin revelarea adevăratului chip uman al lui Dumnezeu. Hristos este icoana dumnezeirii Sale, unind umanitatea cu divinitatea. Chipul lui Iisus reflectă și chipul Tatălui, iar Fiul depășește așteptările oamenilor prin această unire.

Icoana, astfel, devine o expresie necesară a Întrupării lui Hristos, fiind o fereastră către cer prin care credincioșii Îl văd pe Dumnezeu. Icoanele suntenerate ca mijloace de a ridica mintea și sufletul spre Dumnezeu, fără a confunda imaginea cu idolul.

Temeiurile icoanei din perspectivă patristică este o reliefare a premiselor teologice a icoanei, din punct de vedere patristic. Legătura fundamentală între imagine și creștinism constă în faptul că Biserica a transmis mesajul Evangheliei atât prin cuvânt, cât și prin imagine. Atitudinea iconoclastă din trecut și prejudecățile moderne au creat confuzii între icoană și idol, dar Biserica a trasat clar o graniță între cele două.

Cinstirea icoanelor, stabilită la Sinodul VII Ecumenic din 787, a subliniat că venerarea lor este similară cu cinstirea Sfintei

Cruci și a Sfintei Evanghelii. Icoanele sunt considerate ferestre către cer, iar cinstirea lor se ridică la cel reprezentat în ele.

Biserica vede icoana ca având o semnificație dogmatică, liturgică și pedagogică egală cu cea a Sfintei Scripturi. Icoanele exprimă și transmit aceleași adevăruri ca și Scriptura, bazându-se pe date concrete și precise, fără a anula personalitatea iconarului.

Sfinții părinți, precum Sfântul Ioan Damaschin, Sfântul Teodor Studitul, Sfântul Nichifor al Constantinopolului și papa Grigorie al II-lea, au subliniat că cinstirea dată icoanelor se îndreaptă către Cel înfățișat în ele, nu către materia din care sunt făcute.

Ultimul subcapitol 1.6 vom trata despre cuvânt și imagine. Alături de cuvânt icoana face parte integrantă, în Ortodoxie, din mesajul și mărturisirea de credință a Bisericii. Atât cuvântul cât și icoana exprimă prezența lui Hristos Cel întrupat. Legătura fundamentală între imagine și creștinism este sursa potrivit căreia, de la început, Biserica a propovăduit lumii creștinismul atât prin cuvânt, cât și prin imagine.

Împotriva iconoclaștilor care se mărgineau la interdicția biblică (Ieșire 20, 4-5; Deuteronom 4,15-16) confundând icoana cu un idol, Sfântul Ioan Damaschinul explică sensul acestei interdicții. Confruntând texte vetero-testamentare și neo-testamentare, el arată că imaginea creștină decurge tocmai din absența imaginii directe în

Vechiul Testament, prima este urmarea și desăvârșirea celeilalte. Raționamentul său poate fi rezumat astfel: în Vechiul Testament Dumnezeu se arată și se descoperă poporului Său numai prin sunete, adică prin cuvinte. El rămâne nevăzut, nu se arată și insistă asupra faptului că atunci când Israel îi aude vocea nu vede nici o imagine. Întrucât nu Îl văzuseră pe Dumnezeu nici nu îi puteau reprezenta; puteau doar să-I păstreze cuvântul în scris așa cum a făcut Moise. Legea Vechiului Testament interzicea imaginile pentru că ele ar fi pus în pericol puritatea cultului Dumnezeului Cel nevăzut. Distanța s-a mărit primejdios de mult prin faptul că omul s-a întors de la asemănarea de la începuturi cu Dumnezeu și s-a înfundat în neasemănare.¹

În continuare vom încerca să descoperim sensul, conținutul și semnificația icoanelor în general fără a intra însă, în amănunte legate de vreo icoană în parte. Legătura fundamentală între imagine și creștinism este sursa potrivit căreia, de la început, Biserica a propovăduit lumii creștinismul atât prin cuvânt, cât și prin imagine.

Icoana în ortodoxie este expresia fidelă a învățaturii de credință, a dogmelor sale, ea nu se adresează numai sentimentului

¹ Sfântul Ioan Damaschin, *Cele trei tratate contra iconoclaștilor*, Editura Parohiei Valea Plopului, Prahova, 2000, p. 98-116 și 122-135.

și simțului artistic ca tablourile religioase, ci în primul rând sufletului.

Necesitatea icoanei în viața liturgică a credinciosului, care este de fapt viața și calea mântuirii, se datorează, în primul rând, întrupării Fiului lui Dumnezeu și apoi pentru nevoia de concret a omului, pentru a vedea cuvântul Cuvântului. Prin întrupare, materia a devenit un mijloc prin care Se poate exprima Dumnezeu, iar omul simte nevoia receptării mesajului divin cu toată ființa lui, prin toate căile de acces ale lumii exterioare către adâncul Ființei divine. Prin icoană ni se descoperă ceea ce se exprimă prin cuvânt, pentru că „după ce la început a fost propovăduit Hristos, a urmat, prin relație, și cuvântul despre icoana (Lui). Și vei avea ca demonstrații despre icoana lui Hristos toate câte s-au zis despre Hristos însuși.”²

Comuniunea cu Fiul lui Dumnezeu, întrupat pentru vecie ca om și intrat ca atare în relație intimă veșnică cu noi, ne asigură că devenim persoane pentru veșnicie, că ne îndumnezeim, asigurându-ne adevărata fericire eternă, conștientă și deplină. Viața viitoare în care ne menținem eterni ca persoane este decisivă pentru sensul vieții pământești întrucât ea are nu numai forma unei vieți eterne fericite pentru cei ce au acceptat în Hristos un sens deplin al vieții pământești, ci și a unei vieți eterne nefericite pentru cei ce n-

² Sfântul Teodor Studitul, *Iisus Hristos prototip al icoanei Sale*, Editura Deisis, Alba Iulia, 1994. p. 81.

au acceptat acest sens. Planul eshatologic, sau viața eternă de după moarte, nu e însă numai ceva viitor pentru că ea a început prin și în Hristos care a înviat ca om din morți. Iar întrucât Hristos rămâne cu cei credincioși într-o legătură intimă sau chiar în ei, după cuvintele Sfântului Apostol Pavel, viața eternă a început ca arvună. „Odată cu Hristos a început sfârșitul veacurilor, pentru că aceste veacuri s-au umplut prin Hristos cel prezent în ele de arvuna vieții veșnice”³.

Așa cum dogmele nu rămân doar la nivel de raționament și cunoaștere intelectuală ci se concretizează în trăirea vieții creștine și icoanele nu rămân doar la nivel estetic și didactic, ci depășesc limitele simbolice în cadrul vieții liturgice. Icoana face parte din liturghia închinată divinității, ea este cale de cunoaștere și de unire cu Dumnezeu. Întreaga Biserică, arhitectura, frescele și mozaicurile sale, reprezintă în spațiu ceea ce momentele liturgice reprezintă în timp: anticiparea împărăției, participarea la Prezența divină. În celebrarea lui Dumnezeu, cuvântul și imaginea formează un întreg din care răzbat sensul și semnificația vie a Scripturii.

În capitolul al II-lea vom analiza din punct de vedere al dimensiunii eshatologice icoanele Mântuitorului Hristos, ale Praznicelor Împărătești, icoanele Maicii Domnului, ale praznicelor Sfintei Fecioare Maria și icoane ale Sfinților. De asemenea ne vom

³ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, volumul III, p. 143-144.

ocupa și de icoanele speciale, ale sărbătorilor importante și vom analiza îndeaproape pe cele care au conținut eshatologic, cum ar fi Pantocratorul, Judecata de apoi, Scara Raiului și reproduceri ale pildelor rostite de Mântuitorul.

Sensul și conținutul icoanei reies din învățătura pe care Biserica a formulat-o ca răspuns dat iconoclasmului. Temeiul dogmatic al cinstirii icoanelor și sensul imaginii liturgice sunt dezvăluite mai ales în Liturghia din Duminica Ortodoxiei, sărbătoare a victoriei icoanelor și a izbânzii definitive a dogmei despre întruparea divină.

Întruparea Fiului lui Dumnezeu nu este doar restaurarea omului în puritatea lui originală, ci și împlinirea celor pe care primul Adam nu le putuse împlini. Asumându-Și natura umană, Hristos a umplut-o de slavă făcând-o să participe la viața divină și a croit omului o cale spre împărăția lui Dumnezeu, calea îndumnezeirii, a transfigurării.

Eshatologia este învățătura despre realitățile ultime ale mântuirii, adică despre instaurarea împărăției lui Dumnezeu sau viața veacului ce va să vină, ca încoronare a operei răscumpărătoare a lui Hristos-Împăratul, care se manifestă la sfârșitul istoriei, plin de slavă, să judece viii și morții (Efeseni 1, 20-23; I Tesaloniceni 5, 1-11). Părintele Ion Bria atrage atenția că „eshatologia nu trebuie confundată cu «sfârșitul lumii» și nici nu trebuie limitată la

descrierea evenimentelor care însoțesc a doua venire a lui Hristos, adică Parusia: învierea morților, judecata, raiul și iadul. Eshatologia se referă la o nouă ordine de existență, la o stare ultimă de transfigurare, dincolo de istorie, stare care este obiectul rugăciunii și speranței sau nădejzii creștine ... De la Întruparea Fiului, lumea este locul manifestării împărăției lui Dumnezeu și al transfigurării omului, iar de la Cincizecime, Duhul introduce și menține împărăția în istorie, schimbând istoricitatea lineară, cronologică, în prezența eshatologică, veșnică. În acest sens, istoria nu este numai trecut, «anamnesis» ci și anticipare și pregustare reală a veșniciei. Sau mai bine-zis, istoria și eshatologia formează o unică realitate în iconomia mântuirii, care nu se confundă cu timpul acesta”⁴.

Icoana nu prezintă un chip obișnuit și trecător, ci pe cel al omului transfigurat de harul divin. Ea prezintă moștenitorii împărăției lui Dumnezeu, reflectând participarea lor la viața divină. Icoana surprinde realitatea spirituală a omului sfințit, indicând prezența harului care mistuie patimile și sfințește întreaga ființă, corporală și spirituală. Astfel, icoana devine o reprezentare vizibilă a omului transfigurat în asemănarea lui Dumnezeu.

Mai mult icoana în cadrul vieții liturgice nu este doar o reprezentare vizuală a sfințeniei, ci un mijloc prin care harul divin

⁴ Pr. Prof. Dr. Ion BRIA, „Eshatologia sau lumea viitoare”, în *Ortodoxia*, anul XLVII, nr. 1-2 ianuarie-iunie, 1995, p. 61.

se revarsă asupra credincioșilor, oferindu-le o fereastră către Împărăția Cerurilor și o anticipare a veșniciei. Conținutul icoanei oferă îndrumare duhovnicească în viața creștină, în special în ceea ce privește rugăciunea. Icoana ilustrează atitudinea adecvată pe care ar trebui să o avem în timpul rugăciunii, atât în relație cu Dumnezeu, cât și față semenii. Ea reprezintă și calea de urmat și mijlocul sau instrumentul, fiind ea însăși o formă de rugăciune, dezvăluind vizual acea eliberare de patimi despre care vorbesc Părinții bisericii, subliniind necesitatea ascezei și a rugăciunii neîncetate ca moduri de a atinge această transformare spirituală. Astfel, ea joacă un rol important în viața liturgică și spirituală a creștinilor, integrându-se în mod organic în practica eclesială și teologică. Sfântul Ioan Damaschin atribuie icoanei și un rol ritualic, implicând gestul închinării, care nu poate fi disociat de aceasta și care presupune o anumită stare sufletească.

Împărăția cerească și lumea creată restabilită sunt înfățișate împreună în icoană ca unitate eshatologică. Toate icoanele sunt inundate de lumină, prin fundalul de aur, care alcătuiește chiar fondul icoanei înlocuind total firmamentul albastru. Lumina, simbolul sfințeniei, al adevărului, al fericirii izvorăște neîncetat de la Dumnezeu, de harul acesta se împărtășesc sfinții, încă din veacul acesta și continuă să se împărtășească în cel viitor, în veșnicie.

Problema morții, sfârșitul vieții pământești, realitatea cea mai evidentă și sigură din viața omului, de neocolit și de netăgăduit. Ea nu este firescul omului, fiind ca o grefă, ca urmare a păcatului (Romani 5, 12). Așa cum ne arată Sfânta Scriptură și cum ne spun Sfinții Părinți, Dumnezeu nu este autorul morții. Prin moarte înțelegem sfârșitul vieții pământești, ea constând în despărțirea sufletului de trup. Continuitatea între viața corporală și viața veacului ce va să vină (I Timotei 4, 8) este întreruptă de moartea fizică, biologică, numită adormire, ea fiind generala pentru toți oamenii. Datorită păcatului moartea corporală, înfricoșătorul ceas de pe urmă, a devenit o realitate iminentă și implacabilă. Pe lângă moartea trupului mai există și un alt înțeles al morții, moartea spirituală, sau moartea sufletului, adică încetarea vieții pământești superioare din om. Ea constă în despărțirea omului de Dumnezeu, în ruperea comuniunii dintre om și Dumnezeu. În creștinism moartea este luată în serios, dar fără disperare, ea fiind trecere de aici la Dumnezeu. Creștinul se pregătește pentru ea înainte de a se produce, pentru a dobândi fericirea veșnică a comuniunii cu Dumnezeu în Rai, iar când se produs prin rugăciunile Bisericii se asigură și mai mult celui adormit această plenitudine.

Moartea se dezbracă de haina implacabilului sfârșit prin nădejdea adusă de arătarea lui Hristos care este începutul sfârșitului morții spirituale și sensul morții trupești. Icoanele Buna Vestire,

Nașterea Mântuitorului, Tăierea Împrejur, Întâmpinarea Domnului și Botezul Domnului ne înfățișează Întruparea lui Hristos în mod deosebit conținând elemente bine așezate în compoziția iconografică, ce semnifică biruința morții prin moartea pe Cruce, pogorârea la iad, învierea Domnului și înălțarea Sa.

Nemurirea sufletului creat pentru viața veșnică, pentru ca să se poată sălășlui în camera de lumină care este Hristos, și în același timp pentru ca Hristos să locuiască în el, va fi reliefată prin analiza icoanelor ale minunilor ale învierii săvârșite de Mântuitorul, icoane ce exprimă alegoric Pilda bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr și icoana Pogorârea la Iad a Mântuitorului.

În ce privește problema morții și prezența ei în iconografie vom analiza icoane și imagini în care este reflectat păcatul strămoșesc ca primă cauză a morții și răspunsul care vine odată cu mântuirea adusă de Iisus Hristos. Vom analiza icoane ale minunilor învierii săvârșite de Mântuitorul Iisus Hristos pentru Lazăr, tânărul din Nain și fiica lui Iair.

Moartea și minunile învierii săvârșite de Mântuitorul ilustrează puterea divină a lui Hristos de a învia morții, demonstrând că moartea nu este ultimul cuvânt, ci doar o etapă în existența umană. Minunile învierii – fiica lui Iair, fiul văduvei din Nain și Lazăr – prefigurează învierea universală de la sfârșitul veacurilor. Aceste acte subliniază puterea lui Hristos asupra vieții

și morții și reafirmă credința în reconstituirea trupurilor la învierea finală. Moartea fizică este privită ca o tranziție necesară către înviere, iar învierea în Hristos este o promisiune eshatologică de restaurare și reînnoire a creației.

Urmează să analizăm icoanele Răstignirii Domnului, a Coborârii de pe Cruce și a Punerii în mormânt în contextul biruinței asupra morții și a Învierii lui Iisus Hristos ca și arună a vieții noastre din împărăția cerurilor. Biruința morții și scoaterea dreptilor din iad ca și imagine a învierii de apoi o vom analiza în icoana Pogorârea la iad a Mântuitorului Iisus Hristos. Ridicarea sufletului la rai și chipul învierii sufletului nostru vom încerca să le deslușim în iconografia Adormirii Maicii Domnului. Chipul sfinților ridicați către îndumnezeire și imaginea transfigurării lor prin moarte martirică, viața ascetică și mărturisirea credinței le vom descoperii în icoana Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul.

Icoanele Răstignirii, Coborârii de pe Cruce și Punerea în mormânt relevă în mod profund și simbolic biruința asupra morții și răului prin suferința și moartea lui Hristos. Coborârea de pe Cruce și Punerea în Mormânt a lui Hristos. Această icoană este mai puțin răspândită și apare pe Sfintele Antimise și Sfântul Epitaf, utilizate în procesiunile din Vinerea Patimilor. Icoana arată legătura indisolubilă dintre „Pogorârea” în mormânt și Pogorârea la Iad, unde Hristos, coborând la Iad, sfărâmă porțile și eliberează pe

Adam și toți dreptii. Este subliniată prezența Maicii Domnului, a ucenicului iubit Ioan, și a altor figuri precum Maria Magdalena și Nicodim, toate reprezentate pe fundalul munților. Capitolul subliniază și valoarea arhetipală a punerii în mormânt, cu referințe la Evangheliile canonice și tradiția Bisericii Ortodoxe, care arată respectul profund pentru trupul lui Hristos și credința în înviere. În fundalul icoanei apare Crucea, simbolizând scopul jertfei lui Hristos. Capitolul concluzionează că biruința Lui asupra morții și iadului este simbolizată de întregul mormânt sau peșteră, ilustrând învierea și mântuirea întregii omeniri.

Icoana Învierii simbolizează anticiparea zilei eshatologice și reflectă biruința lui Hristos asupra morții. Aceasta arată că, prin învierea sa, Hristos a desființat separarea dintre om și Dumnezeu. Învierea este văzută ca ziua a opta, plină de slavă, și este trăită de om în Biserică ca pregustare a bucuriei veșnice. Iconografia arată cum Hristos îl ridică pe Adam din moarte, simbolizând ridicarea întregii umanități. Întâlnirea dintre primul și noul Adam subliniază vestea bună a învierii tuturor celor adormiți și reîntoarcerea umanității la viață prin Hristos.

Icoana Adormirii Maicii Domnului în tradiția ortodoxă o înfățișează pe Sfânta Maria întinsă pe pat, înconjurată de Apostoli, în timp ce Hristos primește sufletul ei. Se subliniază analogia între icoana Adormirii și Învierea lui Hristos, ambele sugerând că

moartea este biruită și că „adormirea” este deja trezirea în împărăția lui Dumnezeu. În contrast cu speculațiile apusene, se afirmă că Maica Domnului a cunoscut moartea, dar trupul său nu a suferit stricăciunea. Tradiția Bisericii din Ierusalim menționează că trupul său a fost pus într-un mormânt timp de trei zile, iar icoana reflectă această realitate. Hristos o ridică pe Maica Sa la cer, simbolizând ridicarea sufletelor dreptilor. Icoana este considerată un model al trecerii sufletelor credincioșilor la cer după adormirea lor. În plus, scena cu îngerul care îi taie mâinile lui Atonie subliniază sfințenia și protecția divină asupra acestui moment. Icoana mărturisește că sufletul Maicii Domnului nu a coborât în iad și că trupul ei nu a fost supus stricăciunii. Acesta este transfigurat, iar Maica Domnului cunoaște plinătatea trecerii de la moarte la viață, de la timp la eternitate, înainte de învierea generală și Judecata de Apoi.

Reprezentarea acestei icoane îl arată pe Sfântul Ioan Botezătorul în diverse scene din viața sa, inclusiv predicarea pocăinței și moartea sa martirică. Icoana este o sinteză a mai multor momente importante: predica de lângă Iordan, botezul pocăinței, muștrarea lui Irod și moartea sa. Descrierea scenei „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul” se bazează pe relatarea din Evanghelia după Marcu și textul sinaxarului zilei de 29 august. Icoana subliniază biruința asupra morții prin Hristos, arătând trupul sfântului ca fiind transfigurat și îndumnezeit. Moartea Sfântului

Ioan este prezentată ca o trecere spre misiunea sa de a binevesti celor din iad venirea lui Hristos și învierea.

Mai departe judecata particulară a omului o vom analiza în icoanele Nașterea Domnului, Întâmpinarea Domnului ca întâmpinare a omului în Cer, vom încerca să descoperim puntea spre Rai în icoana Botezul Domnului. Apoi vom vorbi despre iconografia scării Raiului care ilustrează învățătura despre sufletul omului și urcușul său duhovnicesc pe calea mântuirii spre fericirea veșnică cu Hristos în rai. Despre judecata particulară, rai și iad vom trata analizând reprezentarea pildei „Bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr”.

Nașterea Domnului Iisus Hristos este un praznic care sărbătorește întruparea și recrearea lumii și a omului, subliniind scopul final de a trăi fericit veșnic împreună cu Dumnezeu în Rai. Iconografia acestui praznic își are sursa în Evangheliile după Luca și Matei și este completată de relatările apocrife. Icoana tradițională ortodoxă a Nașterii Domnului evidențiază realitatea întrupării Fiului lui Dumnezeu și efectele acestui eveniment asupra vieții lumii, axându-se pe îndumnezeirea omului și transfigurarea creației. Scena Nașterii în peșteră simbolizează venirea luminii divine în întunericul morții omenirii căzute în păcat, fiind plină de simboluri care reflectă patimile, moartea și învierea Mântuitorului.

Nașterea lui Hristos reprezintă minunea recreării lumii și sfințirea întregii făpturi mai înainte căzute în păcat.

În icoana Întâmpinarea Domnului Pruncul Hristos este așezat pe brațele bătrânului Simeon, simbolizând tronul de judecată. Gestul lui Simeon de a-L primi pe Hristos în brațe și de a-L ridica este imaginea omului care răspunde chemării divine și îl urmează pe Hristos pe calea mântuirii. Această cale este ilustrată ca un drum spre Împărăția Cerurilor, unde Hristos, așezat pe tronul de judecată, dă iertare și binecuvântare celor care au împlinit poruncile Lui. Astfel, icoana reflectă slujirea de arhiereu, împărat și judecător a lui Hristos, pregătind sufletul omului pentru întâmpinarea în Templul Ierusalimului cersc la 40 de zile după moarte.

Icoana Botezului Domnului subliniază chemarea omului de a participa la ambele lumi, aducând veșnicia în timp și timpul în veșnicie. În această viziune, Botezul lui Hristos este văzut ca o anticipare a crucificării și a jertfei pentru împlinirea dreptății divine. Icoana accentuează rolul lui Hristos în restaurarea creației și a omului, împlinind ceea ce Adam nu a putut realiza, și simbolizează victoria asupra forțelor întunericului, transformarea omului și a cosmosului prin harul divin într-un proces continuu de reînnoire spirituală.

Icoana „Scara” pictată după lucrarea Sfântului Ioan Scărarul, simbolizează ascensiunea duhovnicească a călugărilor și

a omului în general, atacurile demonilor și ajutorul îngerilor. Fiecare treaptă reprezintă o virtute, iar la capătul scării se află Hristos, pregătit să încununeze pe cei drepecți. Diverse icoane arată călugări urcând scara, unii susținuți de îngerii, alții trași în jos de demoni. Această scară este comparată cu visul lui Iacov din Vechiul Testament. Subliniem că icoanele nu reprezintă „vămile văzduhului”, ci urcușul duhovnicesc, conform teologiei ortodoxe.

Judecata lui Hristos nu este separată de judecata propriei conștiințe, și după moarte, sufletul fiecăruia trece la judecata lui Dumnezeu. Pilda bogatului nemilostiv ilustrează că între rai și iad nu există un loc intermediar sau un foc purificator. După moarte, păcătosul nu mai poate face nimic pentru mântuirea sa. Gradele de fericire în rai și de osândă în iad variază în funcție de faptele oamenilor. Moartea spirituală reprezintă întuneric și chin pentru păcătoși, în timp ce moartea trupească este eliberarea pentru cei care învie cu Hristos.

În ce privește eshatologia universală, sfârșitul chipului actual al lumii în sens de transfigurare a ei, de împlinire a scopului lui Dumnezeu cu ea de a se desăvârși, vom analiza înaintarea creației spre menirea ei finală reflectată în icoana Tăierii împrejur a Domnului ca un model al tăieri împrejur duhovnicești a inimii omului și ca judecată a lumii făcută de Hristos din templul Ierusalimului ceresc. Apoi vom trata despre înnoirea și

transfigurarea în Hristos relevată în icoana Schimbării la Față. În următorul subcapitol vom încerca să descoperim intrarea omului în Împărăția lui Ierusalimului ceresc, reflectată în icoana Intrării Domnului în Ierusalim.

Vom descoperii chipul înnoit al lumii în icoana Învierii și a arătărilor lui Hristos după Învierea Sa, împreună cu Înălțarea domnului ca urcare a omului în Împărăție și în icoana Judecării de Apoi. Vom căuta caracterul pnevmatizat al lumii înnoite relevat în icoanele și modelul ceresc al bisericii cu Liturgia cerească centrată în Hristos Pantocrator, ca o horă de rugăciune veșnică de comuniune a tuturor sfinților în Împărăția cerurilor.

În ziua a opta după nașterea Sa, Domnul Iisus Hristos a primit tăierea împrejur conform Legii Vechiului Testament, subliniind astfel umanitatea Sa completă. Acest act a însemnat înlăturarea tăierii împrejur fizice și instituirea unei tăieri împrejur spirituale, a inimii.

Ziua a opta după Nașterea Sa simbolizează legătura între eternitate și temporalitate, evidențind unirea veșniciei cu timpul prin venirea lui Hristos. Icoana Tăierii Împrejur, deși rar întâlnită, este descrisă în Erminia picturii bizantine cu detalii specifice.

Semnificația acestei zile este eshatologică, reprezentând „ziua a opta a Împărăției lui Dumnezeu” și deschizând o nouă perspectivă pentru umanitate: dimensiunea veșniciei. Hristos, prin

acest act, dezvăluie unirea eternității cu timpul, ilustrând scopul întrupării Sale de a transcende limitările spațio-temporale și de a inaugura veacul viitor.

Astfel, tăierea împrejur a Domnului simbolizează și eternitatea, iar prin acest eveniment, Hristos devine al optulea legiuitor, desăvârșind Legea prin Duhul Sfânt și deschizând calea spre împărăția veșnică.

Schimbarea la Față reprezintă o manifestare a dorinței lui Dumnezeu de a oferi abundență credincioșilor, dezvăluind, pe cât li se poate, slava Sa. Ucenicii au avut parte de o pregustare a împărăției, anticipând astfel încercările ce aveau să urmeze, precum Ghetsimani și Golgota. Lumina dumnezeiască văzută pe Muntele Tabor este aceeași lumină pe care sufletele purificate o contemplează și care prefigurează realitatea veșnicelor bunătați. Această lumină este simbolizată în icoane prin fondul auriu, exprimând distanța dintre viziunea pământească și cea cerească.

Prin Schimbarea la Față, Mântuitorul a dezvăluit ucenicilor o parte din slava Sa dumnezeiască, pregătindu-i pentru comuniunea cu Dumnezeu și pentru destinul lor în slava Prea Sfintei Treimi. Evenimentul este o imagine și un simbol al împărăției, o icoană a lumii transfigurată ce va să vină, și ne arată că omul este chemat să participe la această slavă divină.

Intrarea Domnului în Ierusalim are multiple semnificații simbolice și teologice. Hristos alege să intre călare pe un mânz de asină pentru a prefigura urcarea Sa pe Cruce și proslăvirea Sa. Asina simbolizează sinagoga, iar mânzul neamul păgân. Reprezentările iconografice accentuează aceste simboluri și evidențiază copii care Îl întâmpină pe Hristos cu ramuri de finic, simbolizând bucuria pură și nealterată.

Profețiile din Vechiul Testament și relatările evanghelice subliniază legătura dintre docilitatea asinului și împărăția păcii inaugurată de Hristos. Scena plângerii Domnului pentru Ierusalimul pământesc reflectă iubirea Sa profundă pentru oameni și dorința de a aduce mântuirea spirituală, nu o împărăție pământească.

Textele liturgice ale sărbătorii clarifică lucrarea lui Hristos ca împărat al păcii și al mântuirii. Citirile de la Vecernie, Utrenie și Liturghie dezvăluie treptat sensul profund al intrării în Ierusalim și contrastul dintre bucuria copiilor și așteptările mulțimii de iudei.

Astfel, intrarea solemnă în Ierusalim prefigurează Patima, moartea și Învierea Mântuitorului, așezându-le în contextul Împărăției lui Dumnezeu. Ierusalimul ceresc este simbolizat prin imaginea festivă din icoane, iar întreaga creație va fi transfigurată într-un cer nou și un pământ nou, unde omul va trăi în comuniune permanentă cu Domnul.

Crucea Domnului oferă o sinteză esențială a Evangheliilor și simbolizează biruința asupra morții. Icoana Răstignirii nu reflectă suferința fizică, ci transfigurarea și nemurirea trupului lui Hristos. Împăratul doarme pe cruce, semnificând oferirea și primirea sacrificiului Său. Crucea este considerată Pomul Vieții, unind cerul, pământul și iadul și restabilind comunicarea pierdută prin căderea omului. Prin moartea Sa, Hristos îl ridică pe Adam și toți dreptii, simbolizând mântuirea întregii omeniri. Crucea este barometrul dreptății și simbolul judecății finale, arătând ziua a opta a Împărăției lui Dumnezeu.

Icoanele Învierii, inclusiv cele ale Pogorârii la Iad, reflectă biruința lui Hristos asupra morții și eliberarea sufletelor dreptilor. Ele simbolizează desființarea prăpastiei dintre om și Dumnezeu, unind umanitatea cu divinitatea prin Hristos.

Evenimentul Învierii este considerat eshatologic, arătând inaugurarea zilei a opta, ziua veacului viitor, simbolizând trecerea de la timpul pământesc la eternitate. Învierea Domnului se sărbătorește în Duminica, ziua care oferă o pregustare a vieții veșnice și o amintește de prezența continuă a Domnului în viața noastră.

Icoana Pogorârii la Iad, în care Hristos îl ridică pe Adam, simbolizează mântuirea întregii omeniri, inaugurând ziua veacului viitor și oferind darul vieții veșnice prin Hristos.

Icoana Înălțării Domnului ilustrează momentul teofaniei, arătându-L pe Hristos în slavă ascendentă. Hristos este reprezentat într-o mandorlă de lumină, simbolizând cerurile preaînalte și harul divin. Îngerii și Apostolii Îl înconjoară, semnificând unitatea și continuarea lucrării Sale prin Biserică.

Înălțarea Domnului nu este doar o urcare fizică, ci simbolizează restaurarea omenirii prin Hristos. Icoana subliniază dimensiunea duhovnicească și chemarea umanității la îndumnezeire. Hristos, șezând la dreapta Tatălui, rămâne prezent în Biserică prin Duhul Sfânt, continuând să călăuzească și să se împărtășească credincioșilor până la a doua venire.

În concluzie, icoana Înălțării Domnului reflectă chemarea întregii umanități la unirea cu Dumnezeu și la participarea la viața trinitară, subliniind importanța acestui eveniment în iconomia Bisericii și în viața liturgică.

Icoana Pogorârii Sfântului Duh simbolizează nașterea Bisericii și misiunea ei de a propovădui Evanghelia lui Hristos. Apostolii sunt reprezentați într-un semicerc deschis, subliniind unitatea și diversitatea darurilor Duhului Sfânt. Revărsarea Duhului Sfânt asupra Apostolilor și a celor adunați împreună simbolizează botezul cu Duh Sfânt și foc și sfințirea lor. Icoana Cincizecimii reflectă eshatologia și eclesiologia creștină, legând prezentul istoric

de Împărăția lui Dumnezeu, întărind unitatea credincioșilor și pregătindu-i pentru viața veșnică.

Tronul pregătit pentru Judecată este un element central în compoziția icoanei Judecății de Apoi, fiind plasat sub imaginea lui Iisus Hristos Judecător. Este însoțit de elemente simbolice precum cartea pecetluită și imagini cu Adam și Eva pentru a semnifica împlinirea profețiilor și răscumpărarea omenirii. În compozițiile târzii, apare și balanța Judecății și lupta dintre demoni și îngeri pentru suflete, dar care nu sunt conforme erminiei.

Apostolii sunt pictați pe tronuri de judecată în jurul imaginii lui Iisus Hristos, uneori alături de sfinți judecători precum profetul Daniel. A doua venire a lui Hristos este reprezentată prin îngeri ce trâmbițează și învierea trupurilor din pământ și mare. Grădina raiului, distinctă cromatic, este înconjurată de turnuri și poartă, cu Fecioara Maria și patriarhii Avraam, Isaac și Iacov în interior. În mijlocul Grădinii este Pomul Vieții, cu Hristos Emanuel în coroană.

De-a stânga Judecătorului se află Marea de foc, cu Balaurul antihrist, și scenele morții dreptului și păcătosului. Dreptul este îngrijit de îngeri, iar păcătosul este luat de demoni. Icoana Judecății de Apoi include și scena Balanței, cu îngeri triumfători și mâna lui Dumnezeu ținând balanța, protejând sufletele dreptilor.

Totul este prezentat în cadrul armoniei iubirii cosmice și al atotputerniciei și iubirii lui Dumnezeu.

Cupola bisericii, considerată cheia de boltă a spațiului eclesial, găzduiește iconografia Pantocratorului, care reprezintă complexitatea teologică și arhitecturală a lui Hristos. În această icoană, Hristos este înfățișat până la jumătatea bustului, ținând o carte deschisă cu cuvinte de mângâiere și făcând gestul binecuvântării cu mâna liberă.

Semnificația eshatologică a icoanei este subliniată de literele A și Ω, simbolizând eternitatea și atotputernicia lui Dumnezeu. Poziția mâinilor și degetelor în gestul binecuvântării reflectă disputele teologice hristologice și treimice ale ortodoxiei. Veșmintele lui Hristos, o tunică roșie și o mantie albastră, simbolizează cele două firi ale sale - dumnezeirea și omenitatea.

Icoana Pantocratorului exprimă atât prezența umană a Fiului Întrupat, cât și măreția divină a Mântuitorului, conducând lumea spre Împărăția Cerului. Această reprezentare eshatologică subliniază prezența lui Hristos ca Judecător și Autoritate Supremă, legând cerurile și pământul într-o viziune cosmică statică.

Capitolul al treilea va evidenția că pentru a putea înțelege sensul dogmei venerării icoanelor trebuie ca aceasta să fie văzută nu doar ca susținătoare a rugăciunii sau ornament în Biserică, ci trebuie înțeles mesajul, semnificația ei pentru timpul nostru,

mărturia spirituală pe care ea o aduce din adâncurile Ortodoxiei, încadrarea ei liturgică, fereastră către Împărăție, crâmpei al zilei a opta și vedere a modelului îndumnezeirii.

Mai mult ca oricând pe parcursul istoriei, societatea de astăzi se află sub stăpânirea imaginilor, fie statice fie în mișcare, care ne acaparează privirea și atenția, prin diferite mijloace, mai mult sau mai puțin controlabile de cel care privește. Vizualul este prezent în viața de zi cu zi, printr-o multitudine de manifestări, de la fotografie și imagine tipărită pe diferite suporturi, la imagine video-tv și cinematografică și până la cea digitală-virtuală. Lupta duhovnicească se dă la nivelul vizualului, care prin imagine, fie statică, fie în mișcare, ajunge să manipuleze conștiința datorită asimilării rapide de către memorie, atât cu voie, în mod conștient, cât și fără voie, în mod inconștient.

Cu toate acestea interesul față de icoană scade și se manifestă chiar o tendință de respingere a acesteia, mai mult sau mai puțin conștientă, ca urmare a unor mediatizări greșit înțelese dar, posibil, voit promovate împotriva, nu a icoanei în sine ci a folosirii ei în anumite medii, ca cel al instituțiilor publice, sub masca și pretextul de a nu-i leza pe cei de alte credințe religioase. Totodată, sensibilitatea față de icoană se poate traduce astăzi prin nevoia omului de a avea la îndemână un limbaj trans-individual care să-i deschidă calea spre alteritate și să-i ofere o justificare a

complexității realului din care și el face parte. În societatea de astăzi în continua mișcare și forfotă, icoana reprezintă însăși chenoza imaginii. Golirea de sine a Fiului lui Dumnezeu întrupat, a Logosului, care devine vizibil, este primul act de smerenie pe care se întemeiază posibilitatea icoanei. Străbătută de această logică, icoana nu pretinde nimic pentru ea însăși, nu urmărește neapărat prim-planul și „tocmai pentru că icoana nu se dă pentru ea însăși, ci se debarasează de propriile sale iluzii magice, poate cere venerație – venerație pe care nu o confiscă, ci o lasă să treacă prin ea până la prototipul invizibil.

Noi, oamenii, trebuie să-L redescoperim pe Hristos viu, ca Persoană vie și mântuitoare în icoanele sale, să redescoperim lucrarea de mântuire a lui Iisus Hristos în viața noastră, lucrare și prezență concretă a lui Dumnezeu în viața noastră. Omul zilelor noastre este singur și înstrăinat, iar icoana vine ca o întâmpinare pentru acesta; prezența vie a lui Hristos din icoane vine ca un răspuns al dragostei lui Dumnezeu și ca o chemare la lucrarea de mântuire. Icoana îndeamnă la introspecție, ne trezește din falsele închipuiri și ne pune înaintea veacului viitor spre care trebuie să căutăm, fiind un adevărat îndrumător spiritual și un model viu pentru cei ce iubesc viața mai înaltă, duhovnicească și rugăciunea și pentru cei care doresc să obțină, nu o putere trecătoare, ci fericirea veșnică împreună cu Hristos și cu sfinții Lui în Rai.

În capitolul al IV-lea al lucrării vom analiza semnificația mesajului eshatologic al icoanelor în contextul bisericilor de lemn din județul Arad, subliniind că acestea nu trebuie văzute doar ca ornamente religioase, ci și ca ferestre către Împărăția Cerurilor. Icoanele servesc ca expresii vizuale ale adevărului divin, facilitând comuniunea spirituală dintre credincioși și prototipurile divine. Ele îndeamnă la introspecție și oferă un model viu de viață spirituală, fiind mijloace de evlavie și rugăciune, dar și instrumente de învățare și transmitere a credinței. Credincioșii pot astfel participa la viața transcendentă dumnezeiască prin intermediul icoanelor, ceea ce contribuie la mântuirea sufletului uman și pregătirea pentru Împărăția lui Dumnezeu. Acest capitol subliniază importanța redescoperirii lui Hristos prin intermediul icoanelor și relevă modul în care acestea contribuie la reflecția asupra vieții veșnice.

Astfel, icoanele au avut un rol esențial în viața creștină ortodoxă de pe teritoriul județului Arad, îndemnând la introspecție și oferind un model viu de viață spirituală. Ele sunt privite ca mijloace de evlavie și de rugăciune, dar și ca instrumente de învățare și de transmitere a credinței. Această comuniune tainică între cel care se roagă și figura reprezentată în icoană permite participarea la viața transcendentă dumnezeiască.

În esență, capitolul subliniază importanța redescoperirii lui Hristos prin intermediul icoanelor și relevă modul în care acestea

contribuie la mântuirea sufletului uman, reflecția asupra vieții veșnice și pregătirea pentru Împărăția lui Dumnezeu

Întregul locaș de cult, inclusiv arhitectura sa și frescele constituie în spațiu ceea ce momentele liturgice reprezintă în timp, adică anticiparea Împărăției lui Dumnezeu și participarea la viața cerească prin împărtășirea din cuvânt, imagine și culminând cu Euharistia. În timpul celebrării cultului divin, cuvântul și imaginea se completează reciproc, dezvăluind astfel sensul profund și semnificația vie a Evangheliei.

În final am arătat că în urma tratării subiectului în capitolele lucrării am deslușit în primul rând aspecte eshatologice reflectate în icoană dar, și dogmele fundamentale nu numai hristologice, ci implicit referitoare la Dumnezeu unul în ființă și întreit în persoane, la Biserică, la om, la răscumpărare, prin evidenta prismă a transcendenței, căci ne este înfățișată nu lumea de aici, ci Împărăția lui Dumnezeu. În final după analiza icoanelor din punct de vedere a dimensiunii eshatologice precum și ca urmare a trasării unor aspecte folositoare în societatea astăzi vom arăta direcțiile viitoare de cercetare care se vor deschide în ce privește dimensiunea eshatologică a icoanelor, dar și descoperirea dogmelor în icoanele ortodoxe.

Icoana ortodoxă este indispensabilă în spațiul liturgic și în definirea identității credincioșilor, având o funcție esențială care

depășește estetica, devenind o fereastră către transcendent și contribuind la edificarea spirituală a comunității. Ea sintetizează dogmele fundamentale ale credinței ortodoxe, îmbinându-le cu acuratețea istorică și aspectele duhovnicești ale vieții din Împărăția lui Hristos.

În cercetările viitoare, se propune o analiză a altor icoane în ceea ce privește sensul și mesajul eshatologic, focalizându-se pe Praznicele Împărătești, icoanele sfinților martiri și pildele Mântuitorului Iisus Hristos. De asemenea, se va continua cercetarea răspunsurilor pe care icoana le poate oferi în lumina progresului tehnologic și a modului în care acestea reflectă imaginea transfigurată a lumii contemporane.

Mesajul picturii bisericilor de lemn din județul Arad și din regiunile învecinate evidențiază drumul către mântuire și trebuie extins în amănunt prin cercetarea fiecărei biserici păstrate până în prezent, toate reflectând frumos calea spre fericirea veșnică în Împărăția cerurilor.

BIBLIOGRAFIE

I. Izvoare

A. Biblice

1. *Noul Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
2. *Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
3. *Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
4. *Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2018.

B. Patristice

1. Sfântul Andrei Criteanul, *Cuvânt la Tăierea Împrejur a Domnului nostru Iisus Hristos și la Sfântul Vasile*, trad. Pr. prof. Nicolae Petrescu, în „Mitropolia Olteniei”, anul XX (1968), nr. 1-2.
2. Antim Ivireanu, *Predici*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București 1962.
3. Sfântul Atanasie cel Mare, *Scrieri* partea I, colecția Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 15, trad. pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
4. Sfântul Atanasie cel Mare, *Tratat despre întruparea Cuvântului*, colecția Părinți și Scriitori Bisericești, volumul 15, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
5. Clement Alexandrinul, *Pedagogul III*, P.G. 10.
6. Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine*, Editura Sofia, București, 2000.
7. Sfântul Gherman, *Despre erezii și sinoade*.

8. Sfântul Grigorie Palama, *Despre Sfânta Lumină*, trad. Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, în Filocalia vol. 7, Editura Humanitas, București, 2009.

9. Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvântul la Sfânta Lumină, Cuvântul la Cincizecime, Cuvântul 37*, trad. drd. Nicușor Deciu, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.

10. Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvântări Teologice*, Editura Herald, București.

11. Sfântul Grigore de Nyssa, *Despre facerea omului*, colecția Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.

12. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre suflet și înviere*, în Scrieri. Partea a doua, trad. Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, colecția Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.

13. Sfântul Grigore de Nyssa, *Marele cuvânt catehetic*, colecția Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.

14. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Omilia la Sfinții patruzeci de mucenici*, P.G. 46.

15. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Cuvânt despre divinitatea Fiului și a Duhului Sfânt*, P.G. 46.

16. Sfântul Grigore de Nazianz, *Cuvântarea 41 privitoare la Cincizecime*, la P.G. t. 36, 432 A.

17. Sfântul Ioan Damaschin, *Cele trei tratate contra iconoclaștilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.

18. Sfântul Ioan Damaschin, *Despre credința Ortodoxă*, Editura Parohiei Valea Plopului, Prahova, 2000.

19.Sfântul Ioan Damaschin, „Tratatul I împotriva iconoclaștilor” în *Scrieri în apărarea sfintelor icoane*, din Colecția Părinți și scriitori bisericești, serie nouă, vol. 17, Editura Basilica, București, 2017.

20.Sfântul Ioan Damaschin, „Tratatul al III-lea împotriva iconoclaștilor” în *Scrieri în apărarea sfintelor icoane*, din Colecția Părinți și scriitori bisericești, serie nouă, vol. 17, Editura Basilica, București, 2017.

21.Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere*, trad. Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.

22.Sfântul Ioan Gură de Aur, *Predici la sărbători împărătești și cuvântări de laudă la sfinți*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.

23.Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la parabola despre săracul Lazar și bogatul nemilostiv*, Cuvântul IV, Editura Sophia București, 2002.

24.Sfântul Ignatie Brancianinov, *Cuvânt despre moarte*, Editura Sofia, București, 2007.

25.Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte către singuratici, despre viața duhului, taine dumnezeiești, pronie și judecată*, Partea a II-a, Ediția a II-a, Trad. diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2007.

26.Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006;

27.Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Capete gnostice sau teologice*, trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în Filocalia vol. 2, Editura Humanitas, București, 2009.

28.Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Întrebări și răspunsuri*, trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în Filocalia vol. 2, Editura Humanitas, București, 2009.

29.Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, trad. rom. de pr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2017.

30.Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în Filocalia vol. 3, Editura Humanitas, București, 1999.

31.Sfântul Nichifor al Constantinopolului, *Antireticul al III-lea contra lui Constantin Copronimul*, MIGNE, 479 B.

32.Cuviosul Nichita Stithatul, *Vederea duhovnicească a raiului*, trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în Filocalia vol. 6, Editura Humanitas, București, 1997.

33.Sfântul Simeon Noul Teolog, „Discursuri teologice”, în *Scrieri I*, Editura Deisis, Sibiu, 2001.

34.Sfântul Teodor Studitul, *Iisus Hristos prototip al icoanei Sale*, Editura Deisis, Alba-Iulia 1994.

35.Sfântul Ierarh Tihon din Zadonsk, *Comoară duhovnicească din lume adunată*, Editura Egumenița 2008.

36.Sfântul Vasilce cel Mare, *Comentariu la Isaia*, vol. I, P.G. 30.

37.Sfântul Vasile cel Mare, *Omiliile și cuvântări*, Omilia a IX-a, colecția Părinți și Scriitori Bisericești, volumul 17, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.

38.Sfântul Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh*, în *Scrieri*, partea a treia, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

39. *Viețile Sfinților pe luna Ianuarie*, retipărite și adăugite cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române după ediția din 1901-1911, ediția a II-a, Editura Episcopiei Romanului, 2001.

40. *Viețile Sfinților de peste tot anul după sinaxarele din minee, triod și pentecostar*, Editura Biserica Ortodoxă Alexandria, 2003.

C. Liturgice

1. *Antologhion*, Editura Episcopiei Timișoarei, 1999.

2. *Antologhion*, întocmit de Pr. Micoroi Traian, Editura Episcopiei Aradului, 2007.

3. *Ceaslov*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.

4. *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.

5. *Mineiul pe Februarie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.

II. Dicționare, enciclopedii, tratate

1. Aga, Pr. Victor, *Simbolica biblică creștină. Dicționar enciclopedic*, Editura „Învierea” a Arhiepiscopiei Timișoarei, Timișoara, 2005.

2. Berg, I., *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Editura Vestala, 1996.

3. Braniște, Pr. Prof. Dr. Ene, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Editura Diecezană, Caransebeș, 2001

4. Bria, Preot Prof. Dr. Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.

5. Mircea, Pr. Dr. Ioan, *Dicționar al Noului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.

6. Morel, Francois; Carrez, Maurice, *Dicționar grec-român al Noului Testament*, traducere Gheroghe Badea, Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.

III. Lucrări de specialitate

6. Apostol, Constantin, *Oficializarea stilului pictural bizantin în iconografia creștină*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2009.

7. Alexandrescu, Adrian Matei, *Programul iconografic de tradiție bizantină*, Editura Basilica, București, 2017.

8. Baci, Adina-Brândușa, *Adicția digitală boală a societății postmoderne*, Editura Pro Universitaria, București, 2019.

9. Baggley, John, *Porți spre veșnicie. Icoanele și semnificația lor duhovnicească*, Editura Sofia, București, 2004.

10. Baltoyanni, Chrysanthe, *Icons Mother of God*, Adam Editions, Athenes, 1994.

11. Baștovoi, Monah Savatie, *Idol sau icoană?*, Editura Marineasa, Timișoara, 2000.

12. Berdiaev, Nikolai, *Sensul creației. Încercare de îndreptățire a omului*, trd. Anca Oroveanu, Editura Humanitas, București, 1992.

13. Bernea, Ernest, *Criza Lumii moderne*, Editura Predania, București, 2011.

14. Bigham, Pr. Stephan, *Icoana vedere a lumii duhovnicești*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2012, p. 100.

15. Bigham, Pr. Stephane, *Icoana în tradiția ortodoxă*, Editura Theosis, Oradea, 2016.

16. Bigham, Pr. Stephane, *Sfântul Epifanie al Salaminei în controversa iconoclastă. Respingerea unor ipoteze teologice moderne*, Editura Doxologia, Iași, 2013.

17. Boghiu, Arhim. Sofian, *Chipul Mântuitorului în iconografie*, Editura Bizantină, București, 2001.

18. Botezatu, Dr. Bogdan, *Cultul divin și imaginea*, Editura Andreiana, Sibiu, 2013.
19. Braniște, Preot Prof. Dr. Ene, *Liturgica Generală*, Volumul 1 și 2, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2002.
20. Braniște, Preot Prof. Dr. Ene, *Programul iconografic al bisericilor ortodoxe*, Editura Basilica, București, 2017.
21. Bratu, Bogdan, *Icoana Împărăției. Pictura exterioară a bisericilor Moldovei*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2010.
22. Breck, Pr. Prof. John, *Puterea cuvântului în Biserica dreptmăritoare*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
23. Bulgakov, Pr. Serghei, *Icoana și cinstirea sfințelor icoane*, Editura Anastasia, București, 2000.
24. Bunge, Gabriel, *Icoana Sfintei Treimi a cuviosului Andrei Rubliov sau „Celălalt Paraclet”*, Editura Deisis, Sibiu, 2006.
25. Caragiu, Florin, *Antropologia iconică*, Editura Sofia, București, 2007.
26. Cavaros, Constantine, *Ghid de iconografie bizantină*, Editura Sofia, București, 2005.
27. Cavaros, Constantine, *Iconografia Ortodoxă*, Editura Doxologia, Iași, 2016.
28. Crainic, Nichifor, *Nostalgia paradisului*, Fundația Sfinții Martiri Brâncoveni, Constanța, Editura Babel, Bacău, 2012.
29. Cios, Pr. Teodor, *Împărtășirea din imagine. Icoana*, Editura Emia, Deva, 2006.
30. Chifăr, Pr. Prof. Dr. Nicolae, *Iconologie și iconoclastm*, Editura Andreiană, Sibiu, 2010.
31. Chifăr, Pr. Prof. Dr. Nicolae, *Icoană, iconologie, iconomahie*, Editura Basilica, București, 2018.

- 32.Cormack, Robin, *Byzantine Art*, Oxford University Press, Oxford, 2018.
- 33.Costin, Arhiep. Târgoviștei Dr. Vasile, *Semnificația Icoanei Bizantine Ortodoxe*, Editura Arhiepiscopiei Târgoviștei, Târgoviște, 1997.
- 34.Damian, Pr. Prof. Theodor, *Implicațiile spirituale ale teologiei icoanei*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2003.
- 35.Diaconescu, Prof. Univ. Dr. Mihail, *Prelegeri de estetica ortodoxiei. Teologie și estetică*, vol. I, Editura Doxologia, Iași 2009.
- 36.Diaconescu, Prof. Univ. Dr. Mihail, *Prelegeri de estetica ortodoxiei. Ipostazele artei*, vol. II, Editura Doxologia, Iași 2009.
- 37.Dumitrescu, Sorin, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*, Editura Anastasia, București, 2001.
- 38.Dumitrescu, Sorin, *Noi și icoana*, Editura Anastasia, București, 2010.
- 39.Dupont, Sœur Marie Odile, *Jesus le regarda et Il l'aima*, Saint Laurent du Pont, Lourdes, 2009.
- 40.Eliade, Mircea, *Imagini și simboluri*, Humanitas, București, 1994.
- 41.Evdokimov, Paul, *Arta Icoane: O teologie a frumuseții*, Editura Sofia, București, 2014.
- 42.Evdokimov, Paul, *Arta icoanei: o teologie a frumuseții*, Editura Meridiane, București, 1993.
- 43.Farcașiu, Pr. Dr. Lucian, *Prin Cruce – la Înviere*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2021.
- 44.Fecioru, Pr. Dumitru, *Introducere la Sfântul Ioan Damaschin, Cele trei tratate contra iconoclaștilor*.
- 45.Felea, Pr. Ilarion V., *Spre Tabor*, vol. IV, Editura Fundației Iustin Pârvu, Piatra-Neamț, 2009.

- 46.Felea, Pr. Ilarion V., *Pildele Mântuitorului*, Editura Fundației Iustin Pârvu, Suceava, 2014.
- 47.Florenski, Pavel, *Iconostasul*, Editura Anastasia, București, 1994.
- 48.Gheațău, Ieromonah Mihail, *Teofania, scurtă incursiune biblică și artistică în istoria icoanei „Botezului Domnului”*, Editura Doxologia, Iași, 2010.
- 49.Gheorghe, Virgiliu, *Revrăjirea lumii sau de ce nu mai vrem să ne desprindem de televizor*, Editura Prodomos, București, 2006.
- 50.Gheorghe, Virgiliu, *Efectele micului ecran asupra minții copilului*, Editura Institutului de Cercetări Psihosociale și Bioetică, București, 2018.
- 51.Godea, Ioan, *Biserici de lemn din România*, Editura Meridiane, București, 1996.
- 52.Grabar, Andre, *Iconoclasmul bizantin*, Editura Meridiane, București, 1991.
- 53.Herea, Pr. Gabriel, *Mesajul eshatologic al spațiului liturgic creștin. Arhitectura și icoana în Moldova secolelor XV-XVI*, Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, 2013.
- 54.Herea, Pr. Gabriel-Dinu, *Fenomenul întipăririi iconice*, Editura Crimca, Suceava, 2020.
- 55.Ienculescu, Mirela, *Icoana chipul sacralui*, Editura Platytera, București, 2010.
- 56.Ioja, Pr. Prof. Dr. Cristinel, *Homo economicus*, Editura Doxologia, Iași, 2021.
- 57.Iordache, Pr. Dr. Mihai, *Postul informațional*, Editura Universitară, București, 2020.
- 58.Iuliana, Monahia, *Truda iconarului*, Editura Sofia, București, 2001.

59.Kordis, Georgios, *Ritmul în pictura bizantină*, Editura Bizantină, 2009.

60.Kellner, Douglas, *Cultura media*, traducere de Teodora Ghivriză și Liliana Scărlătescu, Editura Institutul European, Iași, 2001.

61.Krug, Monahul Grigorie, *Cugetările unui iconograf despre sensul și menirea icoanelor*, Editura Sofia, București, 2002.

62.Larchet, Jean-Claude, *Tradiția ortodoxă despre viața de după moarte*, Editura Sofia, București, 2006.

63.Larchet, Jean-Claude, *Sfârșit creștinesc vieții noastre fără durere, neînfruntat, în pace...*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2012.

64.Larchet, Jean-Claude, *Captivi în internet*, Editura Sofia, București, 2016.

65.Lazarev, Victor, *Istoria Picturii Bizantine*, Editura Meridiane, București, 1980.

66.Lemeni, Adrian, *Sensul eshatologic al creației*, Editura ASAB, București, 2007.

67.Levițchi, Cristiana, Toma, Clara, *Acolo unde poți fugi de tine și de viața ta*, Editura Ascendent, București, 2013.

68.Lossky, Vladimir, *Vederea lui Dumnezeu*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.

69.Lucaci, Florea, *Propoziții biblice. Interpretări logico-filosofice*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2005.

70.Manea, Vasile, *Icoana lui Hristos cea nefăcută de mână*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2011.

71.Manea, Vasile, *Icoana vedere a lumii duhovnicești*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2012.

72.Manea, Vasile, *Întâlnirea cu Dumnezeu exprimată în icoana Schimbării la Față*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2006.

73. Marion, Jean-Luc, *Crucea vizibilului. Tablou, televiziune, icoană - o privire fenomenologică*, traducere de Mihail Neamțu, Editura Deisis, Sibiu, 2000.

74. Meyendorf, John, *Teologia bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*, Editura Nemira, București, 2011.

75. Miron, Arhimnadrit Conf. univ. dr. Vasile, *Biserică și cult.*, Editura Paidea, București, 2009.

76. Mitrovic, Tudor, *Carte de pictură. Bazele iconografiei*, Editura Bizantină, București, 2015

77. Mondazain, Marie-Jose, *Imagine, icoană, iconomie. Sursele byzantine ale imaginarului contemporan*, Editura Sofia, București, 2009.

78. Munteanu, Marcel Gh., *Tipologia artei bizantine*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2012.

79. Naum, Alexandru, *Istoria artei de la începutul creștinismului până în secolul al XIX-lea*, Editura Paideia, București, 2000.

80. Nellas, Panayotis, *Omul animal îndumnezeit. Perspective pentru o antropologie ortodoxă*, Editura Deisis, Sibiu, 2009.

81. Neofit, Patriarh al Constantinopolului, *Pidalion Cârma Bisericii Ortodoxe*, Editura „Credința strămoșească”, Iași, 2013.

82. Onișor, Remus, *Cartea lui Enoh și apocaliptica intertestamentară*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2000.

83. Ozolin, Nikolai, *Iconografia ortodoxă a Cincizecimii*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2002.

84. Ozolin, Nikolai, *Chipul lui Dumnezeu, chipul omului*, Editura Anastasia, București, 1998.

85. Palade, Mihaela, *Iconoclasmul în actualitate*, Editura Sofia, București, 2005.

86. Păcurariu, Mircea, Christache-Panait, Ioana, *Episcopia Aradului*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 1989.

87. Puhalo, Lazăr, *Icoana ca scriptură*, Editura Theosis, Oradea, 2009.
88. Puhalo, Lazăr, *Dovada lucrurilor nevăzute*, Editura Theosis, Oradea, 2015.
89. Quenot, Michel, *Icoana, fereastră spre absolut*, Editura Enciclopedică, București, 1993.
90. Quenot, Michel, *Învierea și Icoana*, Editura Christiana, București, 1999.
91. Quenot, Michel, *Sfidările icoanei*, Editura Sofia, București, 2004.
92. Quenot, Michel, *De la icoană la ospățul nupțial*, Editura Sofia, București, 2006.
93. Quenot, Michel, *Nevoia de icoană*, Editura Sofia, București, 2006.
94. Quenot, Michel, *Cheile icoanei*, Editura MJM, Craiova, 2018.
95. Quenot, Michel, *Icoanele martirilor martori ai împărăției ce va să vină*, Editura Doxologia, Iași, 2021.
96. Răduleanu, Pr. Boris, *Semnificația marilor sărbători creștine*, Editura Bonifaciu, București, 2000.
97. Rousseau, Daniel, *Icoana lumina Feței Tale*, Editura Sofia, București, 2004.
98. Schonborn, Christoph, *Icoana lui Hristos*, trad. Pr. Prof. Dr. Vasile Răducă, Editura Humanitas, București, 2011.
99. Sendler Egon, *Icoana Chipul Nevăzutului*, Editura Sofia, București, 2005.
100. Slender Egon, *Icoanele bizantine ale Maicii Domnului*, Editura Sofia, București, 2008.
101. Spidlik, Tomas; Rupnik, Marko Ivan, *Credință și icoană*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

102. Spitzer, Manfred, *Demența digitală*, Editura Humanitas, București, 2020.
103. Stanciu, Ieromonah Mihail, *Sensul creației. Actualitatea cosmologiei Sfântului Maxim Mărturisitorul*, Editura - Așezământ Studențesc Sfântul Apostol Andrei, 2000.
104. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.
105. Stăniloae, Preot Prof. Dr. Dumitru, *Chipul evanghelic al lui Iisus Hristos*, Editura Centrului mitropolitan Sibiu, Sibiu, 1991.
106. Stăniloae, Pr. Dumitru, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987.
107. Stăniloae, Preot Prof. Dr. Dumitru, *O teologie a icoanei-studii*, Editura Anastasia, București, 2005.
108. Stăniloae, Preotul Profesor Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.
109. Stăniloae, Pr. Dumitru, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.
110. Stăniloae, Pr. Dumitru, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.
111. Stăniloae, Dumitru; Beauregard, M. - A. Costa, *Mică dogmatică vorbită. Dialoguri la Cernica*, Editura Deisis, Sibiu, 2007.
112. Ștefănescu, I.D., *Arta feudală în Țările Române*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1981.
113. Tarabukin, M. Nikolai, *Sensul Icoanei*, Editura Sofia, București, 2008.

114. Teleanu, Bogdan-Aurel, *Opinie și misiune. Schiță de imagologie creștin-ortodoxă*, Editura Pro Universitaria, București, 2013.
115. Todoran, Pr. Prof. Dr. Isidor și Arhid. Prof. Dr. Ioan Zăgreanu, *Dogmatica ortodoxă*, Editura Arhiepiscopiei, Cluj-Napoca, 1997.
116. Tristan, Frederick, *Primele imagini creștine. De la simbol la icoana secolele II-VI*, Editura Meridiane, București, 2002.
117. Trubețkoi, Evgheni N., *Trei eseuri despre icoană*, Editura Anastasia, București, 1999.
118. Tulcan, Pr. Prof. Dr. Ioan, *Misterul mântuirii în Hristos și în Biserică*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2004.
119. Tulcan, Pr. Prof. Dr. Ioan, *Contribuția lui Ilarion V. Felea la dezvoltarea Teologiei Dogmatice Ortodoxe*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010.
120. Turcan, Nicolae, *Apologia după sfârșitul metafizicii. Teologie și fenomenologie la Jean – Luc Marion*, Editura Ikon. București, 2016.
121. Uspensky, Leonid; Bobrinskoy Boris; Bigam, Stephan; Bizău, Ioan, *Ce este icoana?*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2005.
122. Uspensky, Leonid; Bobrinskoy Boris; Bigam, Stephan; Ozoline, Elisabeth; Manea, Vaile, *Icoana vedere a lumii duhovnicești*, trad. Vasile Manea și Ciprian Vidican, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2012.
123. Uspensky, Leonid, *Spre unitate?*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2005.
124. Uspensky, Leonid, *Teologia Icoanei*, Editura Anastasia, București, 1994.
125. Uspensky, Leonid, *Teologia icoanei în Biserică Ortodoxă*, Editura Apologeticum, 2006.

126. Uspensky, Leonid, *Teologia Icoanei*, Ediție integrală, Editura Renașterea / Patmos, Cluj-Napoca, 2012.

127. Uspensky, Leonid; Lossky, Vladimir, *Călăuziri în lumea icoanei*, Editura Sofia, București, 2003.

128. Valkenburg, Patti M., Taylor Piotrowski, Jessica, *Generația digitală și dependența de media*, Editura Niculescu, București, 2018.

129. Vanca, Dumitru, *Icoană și Cateheză*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005.

130. Vasiliu Anca, *Eikon*. Imaginea în discursul celor trei Părinți Capadocieni, Editura Doxologia, Iași, 2017.

131. Vesa, Pr. Pavel, *Biserici de lemn de odinioară din județul Arad*, Editura Gutenberg, Arad, 1997.

132. Zorin, Konstantin V., *Dependența de computer de jocuri de nicotină*, Editura Sofia, București, 2014.

IV. Studii și articole

1. Alexandrescu, Adrian, „Izvoare ale iconografiei în scrierile părinților Dionisie Aeropagitul, Maxim Mărturisitorul și Gherman Patriarhul”, în *Studii Teologice*, Anul XLII, numărul 4/1990.

2. Alexandrescu, Adrian, „Versiunile românești ale erminiei - Mărturii ale tradiției bizantine în pictura bisericească”, în *Studii Teologice*, Anul XLII, numărul 2/1990.

3. Boldor, Marius, „Pedagogia privirii”, în *Studia theologica*, Anul I, numărul 4 / 2003.

4. Braniște Pr. Ene, „Teologia icoanelor”, în *Studii Teologice*, IV (1952), nr. 3-4, p. 175-201, republicat în *Învățătura despre sfintele icoane reflectată în teologia ortodoxă românească*, Studii și articole, vol. I, Editura Basilica, București, 2017.

5. Brătan, Pr. Ilie, „Sfintele Icoane”, în *Mitropolia Olteniei*, Anul XXIX, numărul 7-9/1977.

6. Breda, Pr. Nicu, „Contribuția specifică a Sfântului Teodor Studitul. Studiul la teologia icoanei”, în *Teologia*, anul IV, numărul 1/2001, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad.

7. Bria, Pr. Prof. Dr. Ion, „Hristologia”, în *Studii Teologice*, anul XLIII, nr. 3, 1991.

8. Bria, Ion. Pr. Prof. Dr. „Eshatologia sau lumea viitoare”, în *Ortodoxia*, anul XLVII, nr. 1-2 ianuarie-iunie, 1995.

9. Buchiu Pr. Ștefan, „Dimensiunea apofatică a icoanei ortodoxe”, în vol. *Teologia icoanei și provocările ei în lumea contemporană*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2008.

10. Buzdugan, Pr. Costache, „Învățătura ortodoxă despre cinstirea Sfințelor icoane”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Anul L, numărul 1-2.

11. Patriarhul Daniel, „Icoanele ortodoxe, oglinzi ale lumii veșnice”, în vol. *Comori ale Ortodoxiei*, Editura Trinitas, Iași, 2007.

12. Dură, Pr. Dr. Ioan, „Icoană și Liturghie”, în *Ortodoxia*, Anul XXXIV, numărul 1 / 1982.

13. Dură, Pr. Dr. Ioan, „Teologia icoanelor, în lumina tradiției dogmatice și canonice ortodoxe”, în *Ortodoxia*, Anul 34 (1982), Nr. 1, republicat în *Învățătura despre sfințele icoane reflectată în teologia ortodoxă românească*, Studii și articole, vol. I, Editura Basilica, București, 2017.

14. Ganea, Arhid. Prof. Ioasaf, „Despre Sfintele Icoane”, în *Ortodoxia*, Anul XXXIV, numărul 1 / 1982.

15. Herea, Pr. Gabriel, *Simbolul în icoana de tradiție bizantină- Note hermeneutice*, în „Studii Teologice”, Anul VII, numărul 1/2011.

16. Ioja, Conf. Univ. Dr. Cristinel, „Sensul istoric-eshatologic al culturii și contrafacerile acestuia în cadrul culturii secularizate”, în

Mitropolia Olteniei, Anul LXI (729-732), numărul 9-12, Septembrie-Decemberie, 2009.

17.Ioja, Pr. Prof. Dr. Cristinel, „Importanța și locul teologiei icoanei în dogmatica ortodoxă”, în volumul *Icoană și mărturisire în viața Bisericii*, Editura Doxologia, Iași, 2021.

18.Ioja, Pr. Prof. Dr. Cristinel, „Eschatology in Neo-Patristic Synthesis”, în *Teologia*, An XXIV, Nr. 2 (83), 2020.

19.Ivan, Pr. Ilie I., „Icoana-mijloc de propovăduire a Evangheliei, de apărare și de întărire a drepte credințe”, în *Mitropolia Olteniei*, Anul LI, numărul 5-6/1999.

20.Kuznețov, Arhimadrit V., „*Iconografia ortodoxă ca expresie a învățaturii* Pr. Dumitru Stăniloae”, în „Teologie și Viață”, Anul LXVII, numărul 4-8.

21.Liliacoveanu, Pr. Simon, „Cum înfățișau pe Mântuitorul creștinii timpurilor primare”, în *Biserica Ortodoxă Română*, Anul L (1932), Nr. 4, republicat în *Învățătura despre sfintele icoane reflectată în teologia ortodoxă românească*, Studii și articole, vol. III, Editura Basilica, București, 2017.

22.Monahia Vădești, Anastasia, „*Și refăcând chipul în vrednicia cea dintâi, l-a unit cu Dumnezeuiasca frumusețe...*”. *Note despre icoana bizantină și imaginea religioasă occidentală*, în *Studii Teologice*, Anul V, numărul 4/2009.

23.Macsim, Nicolae, Teofania icoanei în ortodoxie. Implicații doctrinare, în „*Mitropolia Moldovei și Sucevei*”, Anul LXIV, numărul 1/1988.

24.Megheșan, Pr. Dumitru, „Cultul sfințelor icoane (I)”, în *Mitropolia Banatului*, Nr. 1-2 / 1987, republicat în *Învățătura despre sfintele icoane reflectată în teologia ortodoxă românească*, volumul II, Editura Basilica, București, 2017.

25.Mihai, Radu D., „Icoanele în istoria artei bisericești și a cultului creștin ortodox”, în *Studii Teologice*, Anul XXVII, numărul 5-6/1975.

26.Mihai, Radu D., „Reprezentarea Sfintei Treimi în pictura bisericilor românești”, în *Studii Teologice*, Anul XXIX, numărul 1-2/1977.

27.Mihălțan, Pr. Ioan, „Aspecte misionare privind cultul icoanelor”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Anul LXIII, numărul 5/1987.

28.Moldovan, Ilie, „Cu privire la icoanele ortodoxe”, în *Mitropolia Ardealului*, Anul XVII (1972), Nr. 3-4, republicat în *Învățătura despre sfintele icoane reflectată în teologia ortodoxă românească*, volumul I, Editura Basilica, București, 2017

29.Neamțu, Mihail, „Idol, simbol, icoană. O discuție a fenomenologiei imaginii la Jean-Luc Marion”, în *Studia theologica*, Anul I, numărul 2 / 2003.

30.Pretorius, Mark, „Shaping eschatology within science and theology”, în *Verbum et Ecclesia*, JRG 28 (1) 2007.

31.Radu, Drd. Mihai D., „Icoanele în istoria artei bisericești și a cultului creștin ortodox”, în *Studii Teologice*, Anul XXVI, Numărul 5 - 6 / 1975.

32.Rămureanu, Pr. Ioan, „Cinstirea sfintelor icoane în primele trei secole”, *Studii Teologice*, Anul XXIII (1971), Nr. 9-10, republicat în *Învățătura despre sfintele icoane reflectată în teologia ortodoxă românească*, Studii și articole, vol. I, Editura Basilica, București, 2017.

33.Săsăuian, Diac. Mihai, „Repere istorice-teologice ale perioadei iconoclaste”, în *Teologia*, numărul 3/2000.

34.Stăniloae, Pr. Prof. Dumitru, „Considerații în legătură cu sfintele icoane”, în *Gândirea*, An XXI, (1942), Nr. 3 (martie), republicat

în volumul *Stăniloae o teologie a icoanei / studii*, Editura Anastasia / Eikona, București, 2005.

35. Stăniloae, Pr. Prof. Dumitru, „De la creație la întruparea Cuvântului și de la simbol la icoană”, în *Glasul Bisericii*, An XVI, (1957), Nr. 12, republicat în volumul *Stăniloae o teologie a icoanei / studii*, Editura Anastasia / Eikona, București, 2005.

36. Stăniloae, Pr. Prof. Dumitru, „Simbolul ca anticipare și temei al posibilității icoanei”, în *Studii Teologice*, Anul VII (1957), Nr. 7-8, republicat în *Învățătura despre sfințele icoane reflectată în teologia ortodoxă românească*, volumul I, Editura Basilica, București, 2017.

37. Stăniloae, Pr. Prof. Dumitru, „Iisus Hristos ca prototip al icoanei Sale”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, An XXXIV, (1958), Nr. 3-4, republicat în *Învățătura despre sfințele icoane reflectată în teologia ortodoxă românească*, volumul I, Editura Basilica, București, 2017.

38. Stăniloae, Pr. Prof. Dumitru, „Hristologie și iconologie în disputa din secolele VII – IX”, în *Studii teologice*, seria a II-a, anul XXXI, nr. 1-4, ianuarie – aprilie, București, 1979.

39. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru, „Idolul ca chip al naturii divinizate și icoana ca fereastră spre transcendența dumnezeiască”, în *Ortodoxia*, Anul XXXIV, numărul 1 / 1982.

40. Șesan, Milan, „Despre iconografia ortodoxă națională”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Anul XLI, numărul 5-6.

41. Șesan, Milan, „Din istoricul iconografiei ortodoxe până în secolul al XVI-lea” în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, An XLI (1965), Nr. 3-4, republicat în *Învățătura despre sfințele icoane reflectată în teologia ortodoxă românească*, Studii și articole, vol. III, Editura Basilica, București, 2017.

42. Tarasov, Oleg, *Icon and Devotion*, Editura Reaktion Books, London, 2002.

43.Theodoru, Prof. Evangelos D., „Estetica teologică a icoanelor și importanța lor ecumenică”, în *Studii Teologice*, Anul L, numerele 3-4/1998.

44.Triantafyllopoulos, Demetrios D., „Pictura bisericească și isihasmul. Dilema între înnoirea în Hristos și „renașterile” umaniste în perioada otomană. Renașterea iconografiei bizantine în arta postbizantină și neogreacă”, în *Studii Teologice*, Anul V, numărul 4/2009.

V. Surse internet

1. Safta, Alexandru, *Știința din spatele Super Eroilor* în Revista Descoperă, 6 februarie 2009, disponibilă online la www.descopera.ro/stiinta/4475364-stiinta-din-spatele-supereroilor, accesat 29.05.2024.

2. www.mediafax.ro/cultura-media/timpul-petrecut-in-fata-televizorului-a-crescut-la-nivel-global-5767719, accesat 17.09.2024.

3. www.statista.com/statistics/276748/average-daily-tv-viewing-time-per-person-in-selected-countries, accesat 17.09.2020.

4. <https://www.statista.com/statistics/422719/tv-daily-viewing-time-europe>, accesat 17.09.2024.

5. www.mediafax.ro/economic/studiu-despre-consumul-de-tv-o-treime-dintre-romani-au-trei-televizoare-in-casa-cel-mai-mare-timp-petrecut-in-fata-ecranului-tv-opt-ore-zi-16567450, accesat 17.09.2024.